

doi: 10.15388/Baltistica.53.2.2356

VYTAUTAS AMBRAZAS-DUBINDRIS
(1930 03 25–2018 02 23)

2018 m. vasario 23 d. Vilniuje mirė žymiausias istorinės ir dabartinės lietuvių kalbos sintaksės tyrėjas, baltistas, indoeuropeistas, poetas, profesorius, habilituotas daktaras Vytautas Ambrazas. Prisimenant Vytautą Ambrazą svarbiausiu Jo asmenybės bruožu derėtų laikyti *išskirtinumą*. Išskirtinumą nulėmė Jam duoti prigimtiniai talentai ir sugebėjimas juos puoselėti įvairiomis kryptimis net ir tuomet, kai įvykiai klostėsi visai ne taip, kaip norėjosi. Išskirtinis buvo Jo santykis su Jam duotu laiku, su Jį supusiais žmonėmis, su menine ir moksline kūryba. Bendraujant su Juo būdavo aki-vaizdu, kad Jis stengiasi būti kuklus ir galantiškas, bet būti šalia Jo nebūdavo lengva. Kiekvienas susitikimas ir pokalbis su Vytautu Ambrazu tik pakartotinai sustiprindavo įsitikinimą, kurį galima būtų apibūdinti iš vienos Jorge'o Luiso Borgeso „Smėlio knygos“ novelių pasiskolintu sakiniu, kad „trys žmogaus sielos savybės – atmintis, intelektas ir valia – nėra vien scholastų išmonė“¹.

¹ Jorge Luis Borges, *Smėlio knyga* (vert. Linas Rybelis), Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008, 373.

Vytautas Ambrazas gimė ir augo Kaune, Jono Martyno ir Pranės (mergautinė pavardė Dubindrytė) Ambrazų šeimoje. 1936–1940 m. lankė „Saulės“ draugijos pradžios mokyklą, paskui mokėsi Kauno VIII vidurinėje mokykloje ir, peršokęs priešpaskutinę klasę, ją baigė 1947 m. vasarą; tuomet eksternu išlaikė pirmojo kurso egzaminus bei įskaitas ir buvo

priimtas į Kauno universiteto Filologijos fakulteto II kursą studijuoti lituanistikos. 1948 m. pavasarį iš šio universiteto buvo pašalintas „už mokslinio proceso dezorganizaciją“². 1949–1952 m. studijavo Vilniaus pedagoginiame institute lituanistiką (čia pirmaisiais metais išlaikė dviejų pirmųjų kursų egzaminus). 1952 m. baigęs institutą buvo paskirtas lietuvių kalbos ir literatūros mokytoju į Kaišiadorių vidurinę mokyklą. Nuo 1953 m. rudens pradėjo dirbti jaunesniuoju moksliniu bendradarbiu Lietuvių kalbos ir literatūros institute. Vengdamas ideologinių kompromisų nusprendė atsidėti ne išsvajotajai literatūrai, bet lietuvių kalbotyrai. Pagrindinę mokslinės veiklos kryptį – lietuvių kalbos istorinės sintaksės tyrimus – vainikavo pirmoji disertacija *Absolutinis naudininkas XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminkluose* (1958; 1962 m. su papildymais paskelbta *Lietuvių kalbotyros klausimų* 5 tome) ir daugybė mokslinių straipsnių³ bei trys monografijos: *Lietuvių kalbos dalyvių istorinė sintaksė* (1979; apginta kaip filologijos daktaro (habil. dr.) disertacija; už šią monografiją Autoriui 1983 m. buvo suteikta LTSR valstybinė premija),

² Daugiau apie studijas ir dalyvavimą literatūroje būrelyje, žr. *Autobiografijoje*, pateiktoje Vytautas Ambrazas-Dubindris, *Bibliografija*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014, 8–10.

³ Kalbos istorijos ir teorijos klausimais Vytautas Ambrazas iš viso yra paskelbęs apie 300 straipsnių įvairiuose leidiniuose lietuvių, vokiečių, anglų, italų, rusų kalbomis.

Sravnitel'nyj sintaksis pričastij baltijskix jazykov / Vergleichende Syntax der baltischen Partizipien (1990) ir *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė* (2006; už ją ir 1989–2006 m. paskelbtus istorinės sintaksės tyrinėjimus Ambrazui 2007 m. buvo paskirta Lietuvos mokslo premija). Vytautas Ambrazas buvo ir vienas iš *Lietuvių kalbos gramatikos* (t. 2, 1971; t. 3, 1976) bendraautorių (šiai gramatikai parašęs apie 30 aut. lankų teksto) ir redaktorių bei redaktorius (ir bendraautoris), suvienijęs kolektyvines pajėgas vienato mei lietuvių kalbos gramatikai: 1985 m. buvo išleista *Grammatika litovskogo jazyka*, 1994 m. – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika* (²1996; ³1997; ⁴2005), o 1997 m. – *Lithuanian Grammar*. 1989–2001 m. Vytautas Ambrazas vadovavo iš pradžių jungtinio Lietuvių kalbos ir literatūros instituto, o vėliau jau atskiro Lietuvių kalbos instituto Gramatikos skyriui. Vytauto Ambrazo veikla dabartinės lietuvių kalbos gramatikos baruose taip pat sulaukė valstybinių įvertinimų – už akademinės gramatikas Jam su bendraautoriais 1977 m. paskirta LTSR valstybinė premija, o 1999 m. – Lietuvos mokslo premija. 1998 m. Vytautas Ambrazas už mokslinę kūrybą buvo apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 4-ojo laipsnio ordinu.

Vytautas Ambrazas buvo vienuolikos apgintų daktaro disertacijų vadovu. Istorinės sintaksės paskaitas skaitė ne tik profesoriaus vardą Jam suteikusiam Kauno Vytauto Didžiojo universitete (1996 m.), bet ir Čikagos bei Kalifor-

nijos (1988 m.), Pizos (1990 m.), Genujos (1994 m.), Florencijos, Parmos ir Potenzos (1990 m., 1994 m.), Stokholmo (1995 m.) universitetuose. Vytautas Ambrazas buvo ir įvairių mokslinių redakcinių kolegijų, komisijų narys; Milano (Italija) kalbotyros draugijos narys korespondentas; vienas pagrindinių *Lietuvių kalbos enciklopedijos* (1999; 2006) leidimų autorių. Sovietiniais metais vengęs bet kokio kolaboravimo su to laiko valdžia ir ideologija į pilietinį Lietuvos gyvenimą įsitraukė nuo 1988 m. Tais metais su kolegomis Albertu Zalatoriumi ir Vytautu Kubiliumi Lietuvių kalbos ir literatūros institute įkūrė Sąjūdžio grupę; 1991–1992 m. Vytautas Ambrazas buvo Sąjūdžio Seimo tarybos, 1991–2000 m. – Lietuvos piliečių chartijos tarybos narys, nuo 1992 m. – Lietuvos genocido archyvų priežiūros visuomeninio komiteto ir Visuomeninės Konstitucijos saugos komisijos narys, 1991–2001 m. buvo Lietuvos mokslo tarybos narys. Vytautas Ambrazas prisidėjo ir prie darbų, stiprinančių lietuvių kalbos vaidmenį valstybės gyvenime, – Valstybinės lietuvių kalbos įstatymo rengimo, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos veiklos, kalbos tradicijų aiškinimo spaudoje, bet nuosekliai laikėsi mokslinio požiūrio dėl svetimų tikrinių vardų originalo kalbos formomis, ypač moksliniuose ir informaciniuose leidiniuose, rašymo⁴.

⁴ Žr. Vytautas Ambrazas, *Svetimų tikrinių vardų rašymas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.

Prisimenant Vytautą Ambrazą būtina paminėti ir ilgus metus slėptą Jo vidinio gyvenimo pusę, atsiskleidusią Vytauto Dubindrio vardu pasirašytais poezijos kūrinių, paskelbtais jau laisvoje Lietuvoje: 5–7 dešimtmetyje rašytų eilėraščių rinkinį *Vigilijos* (1990; antrasis papildytas leidimas 2005) ir pluoštą eilėraščių, įdėtą į Vytauto Kubiliaus sudarytą antologiją *Anapus rudens* (1995). Sovietiniais metais Jo erudicija atvirai skleisti galėjo tik keliems artimiausiems draugams, su kuriais kartu Vytautas, jo paties žodžiais tariant, „išvaikščiojo ne tik Vakarų minties aukštumas, bet ir Pamyro, Fanų, Tian Šanio kalnynus, Kamčiatkos ugnikalnius“⁵. Jei laikai būtų buvę kitokie, Vytautas Ambrazas į visiems matomą visuomeninį gyvenimą būtų atėjęs jaunystėje, o Jo talentai būtų galėję plačiau skleisti ne tik poetinės kūrybos, bet ir literatūrologijos erdvėje, Jis būtų buvęs turbūt labiau pažįstamas ir plačiau Lietuvos visuomenei. Tiktai mes, kaip rašė Algirdas Sabaliauskas, „kapitaliniais baltų kalbų sintaksės tyrinėjimais šiandien turbūt nesidžiaugtume“⁶.

Kalbėti apie Vytauto Ambrazo mokslinę kūrybą nėra lengva ne vien todėl, kad tai jau ne kartą yra puikiai įvertinta

⁵ Vytautas Ambrazas-Dubindris, *Bibliografija*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014, 12.

⁶ Algirdas Sabaliauskas, *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija 1980–2010 m.*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012, 131.

ir palydėta Jo asmenį⁷ ir atliktų darbų kokybę⁸ pabrėžiančiais aukščiausiojo laipsnio pagiriamaisiais epitetais, išsakytais Jo knygoms rašytose recenzijose, taip pat aktyviu citavimu ir nuorodomis. Vytauto Ambrazo atlikti istorinės sintaksės tyrimai yra pažymėti ypatinga kokybės, logikos ir įžvalgumo etikete. Jo tyrimų metodika puikiai atsiskleidė jau pirmąją disertaciją su papildymais perteikiančioje studijoje *Absoliutinis naudininkas XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminkluose*⁹, kurioje tyrimui pasirinktų konstrukcijų vartojimas aptariamas ištiesai peržiūrėjus ir įvertinus visus tuo metu Lietuvos bibliotekose prieinamus XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminklus, o konstrukcijų verstiniuose lietuvių kalbos paminkluose atveju dar ir sugretinus

⁷ Žr. Sabaliauskas, ten pat, 123, 130.

⁸ Pavyzdžiui, *Lietuvių kalbos dalyvių istorinė sintaksė* buvo apibūdinama kaip reikšmingiausias veikalas iš lietuvių kalbos istorinės sintaksės (plg.: Zigmas Zinkevičius, *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*, Vilnius: Mokslas, 1981, 204) ir kaip didžiulė Autoriaus sėkmė ir parankinė kiekvieno istorinės lietuvių ir kitų indoeuropiečių kalbų specialisto knyga (plg.: Jurij Vladimirovič Otkupščikov (rec.), Vytautas Ambrazas: Lietuvių kalbos dalyvių istorinė sintaksė, 1979, *Baltistica* 21(2), 1985, 198).

⁹ Vytautas Ambrazas, Absoliutinis naudininkas XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminkluose, *Lietuvių kalbotyros klausimai* 5, 1962, 5–146.

šias konstrukcijas su jų atitikmenimis visuose pasiekiamuose originaluose. Ši Vytauto Ambrazo pritaikyta atidi, visuminė filologinė gretinamoji tiriamų konstrukcijų įvairiuose šaltiniuose ir jų atitikmenų originaluose analizė leido Autoriui suformuluoti ne vien tik reikšmingas gramatines (semantines ir sintaksines), bet ir tekstologines įžvalgas apie XVI–XVII a. lietuviškų raštų autorių rašymo ir vertimų pobūdį, todėl laikui bėgant ši studija nepraranda aktualumo ir gali būti pavyzdžiu, kaip turėtų būti rašomi pirmieji moksliniai darbai. Su metais Autoriaus tyrimų laukas vis plėtėsi. Remiantis vidine rekonstrukcija išskirtų lietuvių kalbos dalyvių reliktinių reikšmių, konstrukcijų ir jų raidos tendencijų analizė bei lyginimas su giminiškų kalbų tyrinėjimo rezultatais leido *Lietuvių kalbos dalyvių istorinės sintaksės* (1979) Autoriui įžvelgti kai kuriuos bendrus lietuvių kalbos dalyvių sintaksinės sistemos kitemo dėsningumus ir bendrais bruožais nustatyti ankstesnę šios sistemos būklę, o lyginimas su kitomis giminiškomis kalbomis parodė lietuvių (ir apskritai baltų kalbų) dalyvių sistemos archajiškumą¹⁰. 1990 m. išleistoje knygoje *Sravnitel'nyj sintaksis pričastij baltijskix jazykov* Autorius dar plačiau aptarė ne tik lietuvių kalbos dalyvių, bet ir latvių, prūsų, slavų, germanų ir kitų giminiškų

¹⁰ Žr. Vytautas Ambrazas, *Lietuvių kalbos dalyvių istorinė sintaksė*, Vilnius: Mokslas, 1979, 219–230.

kalbų duomenis. Pusę šimtmečio trukusią intensyvią mokslinę veiklą Vytautas Ambrazas apibendrino monografijoje *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė* (2006), kurią rašyti pradėjo būdamas septyniasdešimt vienerių, kai pasitraukė iš etatinių pareigų Lietuvių kalbos institute¹¹. Danielis Petitas šią knygą apibūdino kaip Autoriaus šedevrą, pabrėždamas tvirtą filologinę kultūrą (paremtą naudojimusi pirminiais duomenimis ir kiekvienam aptariamam faktui pateikiamų pavyzdžių gausa bei verstinių konstrukcijų sugretinimu su šaltiniais, leidusiu nustatyti vienos ar kitos sintaksinės struktūros autentiškumą ir ją atskirti nuo kitoms kalboms būdingų raiškos priemonių) ir dėmesį sintaksinės tipologijos metodams, garantavusį šiai monografijai naujoviškumą. Danielis Petitas labai vertingu Vytauto Ambrazo monografijos bruožu taip pat nurodė kiek-

viename puslapyje jaučiamą mokslinį atsargumą¹².

Šis mokslinis atsargumas gali būti įvardytas ir kaip logiško mąstymo sinonimas. Vytauto Ambrazo erudicija, detalėms ir apibendrinimams imlus protas ir sklandi kalba, gebėjimas rašyti švarraščiui žavėjo ir stulbino. Jo tyrinėjimams buvo būdinga nuosekli, paprasta, aiški teksto struktūra ir švarus rašymo stilius, kuris tik iš pirmo žvilgsnio atrodė esąs be savitumo ženklų. Vytauto Ambrazo tekstuose nėra nei ideologinių nuosėdų, nei beletristinių nukrypimų. Gal todėl jie ir nesensta. Jis buvo Meistras savo meninėje ir mokslinėje kūryboje. Ir liko Pavyzdžiu, kuriuo galima pasitikėti ir sekti. Jis yra Autorius, kurį norisi ir tenka vis iš naujo skaityti.

Jūratė PAJĖDIENĖ

[juratepajediene@gmail.com]

¹¹ Žr. Vytautas Ambrazas-Dubindris, *Bibliografija*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014, 14.

¹² Žr. Daniel Petit (rec.), Vytautas Ambrazas, Lietuvių kalbos istorinė sintaksė, *Baltistica* 43(2), 2008, 298–299.